

Ο Πολιτισμός στην Κοινωνία της Πληροφορίας

Χάρη στις χρηματοδοτήσεις του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (2000-2006), η χώρα μας υλοποιεί το μεγαλύτερο μέρος schemes αναπτυξιακού προγράμματος. Ανάμεσα σε πολλούς άλλους τομείς που χρηματοδοτούνται, σημαντική οικονομική ενίσχυση χορηγείται και στον Πολιτισμό, διαμέσου των «τομεακών» και των περιφερειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων. Για παράδειγμα, το τομεακό πρόγραμμα «Πολιτισμός 2000-2006» καλύπτει αποκλειστικά την προστασία και την ανάδειξη της πολιτισμικής μας κληρονομιάς, ενώ και στα περιφερειακά προγράμματα, μαζί με την ενίσχυση της τουριστικής δραστηριότητας, προβλέπεται και η αξιοποίηση και η προβολή του φυσικών και πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής.

Η εφαρμογή των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ΠΤΕ) στον Πολιτισμό αποτελεί αντικείμενο ειδικών δράσεων στο πλαίσιο του «τομεακού» προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας» (ΚιΠτ). Στόχος του είναι η ανάπτυξη και η διάδοση της χρήσης των τεχνολογιών της επικοινωνίας και της πληροφορίας για τη βελτίωση της ποιότητας των υπηρεσιών σε οικισμούς τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Από τους πέντε άξονες του προγράμματος, ο πρώτος αφορά στην Παιδεία και τον Πολιτισμό. Αναλύεται σε τρία μέτρα, από τα οποία το πρώτο και το δεύτερο καλύπτουν την Παιδεία, ενώ το τρίτο μέτρο, «Τεκμηρίωση, αξιοποίηση και ανάδειξη του ελληνικού πολιτισμού», αφορά στη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών για την τεκμηρίωση και την προβολή του ελληνικού πολιτισμού (μέτρο 1.3). Οι σκοποί και ο προγραμματισμός των δράσεων στο πλαίσιο αυτού του μέτρου καθώς και ορισμένα γενικά συμπεράσματα, που μας επιτρέπουν να αντλήσουμε τα μέχρι σήμερα ενδεχόμενα έργα, ως προς το περιεχόμενο, τα είδη των εφαρμογών και τη δημιουργία υποδομών, αποτελούν το θέμα της στήλης στο παρόν τεύχος.

Σκοποί και προγραμματισμός των δράσεων

Οι σκοποί του προγράμματος καθορίστηκαν με κριτήριο την τρέχουσα κατάσταση στον τομέα του Πολιτισμού στη Ελλάδα και, ειδικότερα, την περιορισμένη διάδοση και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας στο χώρο αυτό. Όπως αναφέρεται στην προγραμματική έκθεση για το μέτρο 1.3, ελάχιστες ή μεμονωμένες δράσεις σημειώθηκαν στον τομέα αυτό τα προηγούμενα χρόνια. Συγκεκριμένα, στον δημόσιο τομέα, κατά τα έτη 1994-1999, χρηματοδοτήθηκαν τα έργα τεκμηρίωσης μνημίων «Πολύεδρο» και «Δαίδαλος», τα οποία όμως, όπως αναφέρεται, «είχαν ερευνητικό και περασιακό χαρακτήρα και δεν έδωσαν πλήρες εφαρμοσίμα αποτελέσματα». Παράλληλα, το ΥΠΠΟ σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Πάτρας υλοποίησε τον δικτυακό κύμβο *Οδυσσέας* και το Ενιαίο Πολιτιστικό Πληροφορικό Σύστημα (ΕΠΠΟΣ), το δικτύο σύνδεσης των ανά την Ελλάδα υπηρεσιών του.

Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι οι πολιτισμικοί φορείς, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις, δεν χρησιμοποιούν ολοκληρωμένα συστήματα διαχείρισης και τεκμηρίωσης των συλλογών τους ούτε αναπτύσσουν ψηφιακές εκδόσεις, ενώ σπάνια διαθέτουν την απαραίτητη τεχνολογία. Όπως φαίνεται, η μέχρι σήμερα συμμετοχή στα κοινοτικά προγράμματα δεν συνέβαλε ουσιαστικά στην ανάπτυξη ολοκληρωμένων προϊόντων και υπηρεσιών πολιτισμικής πληροφορίας, είτε με δημόσια είτε με ιδιωτική πρωτοβουλία.

Κατά συνέπεια, όπως σημειώνεται σε μελέτη που υλοποιήθηκε για τις ανάγκες του προγράμματος «Πολιτισμός 2000-2006», η «ελληνική πολιτιστική κληρονομία βρίσκεται εκτός ανταγωνιστικού πεδίου στη δυναμική διεθνή αγορά των ψηφιακών πολιτιστικών προϊόντων, με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε όρους απώλειας θέσεων απασχόλησης, εισορήσεων εοδών και πολιτιστικής διεξόδου».

Οι πρώτες εξαγγελίες δράσεων για τον πολιτισμό στο πλαίσιο του προγράμματος «Κοινωνία της Πληροφορίας» έγιναν το 2001, από τον τότε υπουργό Πολιτισμού, κ. Ε. Βενιζέλο. Σύμφωνα με το πρόσφατο συμπλήρωμα προγραμματισμού του μέτρου 1.3, επιδιώκεται «η συντονισμένη και συστηματική τεκμηρίωση, ανάδειξη και αξιοποίηση του ελληνικού πολιτισμού με την εφαρμογή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας». Οι προγραμματισμένες δράσεις στοχεύουν στη δημιουργία υποδομών για την ανάπτυξη εθνικού ψηφιακού πολιτιστικού αποθέματος, τη δημι-

ουργία και τη διάθεση προϊόντων και υπηρεσιών για τον ελληνικό πολιτισμό στην Κοινωνία της Πληροφορίας με αυξημένη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα και, τέλος, στην οικονομική αξιοποίηση και την προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων των ψηφιακών τεκμηρίων και έργων». Η διάδοση των εφαρμογών πληροφορικής στον τομέα του Πολιτισμού στη χώρα μας θα εξασφαλιστεί επενδύσεις σε υποδομές, δημιουργία νέων, έστω και εποχικών, θέσεων εργασίας, ενώ ελπίζεται πως θα συμβάλει στην εκσυγχρονισμό των σχετικών δομών. Παράλληλα, η διάθεση ελληνικού πολιτισμικού περιεχομένου υψηλής ποιότητας στις διεθνείς αγορές και τα παγκόσμια ψηφιακά δίκτυα θα διασφαλίσει την εκπροσώπηση του ελληνικού πολιτισμού στην παγκόσμια ψηφιακή πολιτισμική κληρονομία, που αναπτύσσεται γοργά. Όπως σημειώνεται, ίσως λίγο υπερβολικά, θα επιτρέψει την «ποιοτική αλλά και ποσοτική ανανόρθωση της σχέσης του «παγκόσμιου πολιτή» της Κοινωνίας της Πληροφορίας με τον ελληνικό πολιτισμό».

Το ύψος της χρηματοδότησης για τις εφαρμογές Πληροφορικής στον Πολιτισμό είναι σημαντικό, χαμηλότερο όμως από άλλους τομείς. Το μέτρο 1.3 «Τεκμηρίωση, αξιοποίηση και ανάδειξη του ελληνικού πολιτισμού» προβλέπεται να επιδοτηθεί με 120 περίπου εκατομμύρια ευρώ. Το ποσό και για τα τρία μέτρα του άξονα 1, «Παιδεία και Πολιτισμός» φτάνει τα 430,5 εκατομμύρια ευρώ ενώ, για παράδειγμα, ο άξονας 2 στο Ε.Π. «Κοινωνία της Πληροφορίας» για τον εκσυγχρονισμό των δημόσιων υπηρεσιών λαμβάνει 984,21 εκατομμύρια ευρώ. Για τα έργα του μέτρου 1.3 έχουν μέχρι σήμερα προκηρυχθεί τουλάχιστον τρεις προκηλώσεις. Για τις δύο πρώτες, που δημοσιεύθηκαν το 2003 και απευθύνονταν σε δημιουργία ή ιδιωτικούς πολιτισμικούς φορείς (ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ) που κατέχουν συλλογές ή αναπτύσσουν πολιτισμική δραστηριότητα, έχει ολοκληρωθεί η επιλογή των έργων που θα χρηματοδοτηθούν. Η επιλογή των έργων της τρίτης προκήλωσης προς τους ιδιωτικούς φορείς είναι σε εξέλιξη. Κατά συνέπεια, δεν ήρθε δυνατή η διεξοδική παρουσίαση εφαρμογών που προέκυψαν από τα επιλεγμένα έργα, αφού σε πολλές περιπτώσεις οι διαγωνισμοί για την ανάθεση των έργων δεν έχουν ακόμη προκηρυχθεί. Ωστόσο, από τις 130 περίπου επιλεγμένες προτάσεις σε δημοσιευμένους πίνακες, στους οποίους βασίστηκε η μικρή αυτή έρευνα, διαπιστώνουμε τόσο τη δυναμική ανταπόκριση πολιτισμικών φορέων, μικρών ή μεγάλων και από κάθε γωνία της Ελλάδας, όσο και τις επιλογές τους, όπως αυτές διαφαίνονται από τα θέματα των έργων.

Οι τάσεις που διαφαίνονται μέσα από τα εγκεκριμένα έργα

1. Ως προς το περιεχόμενο

Τα περιεχόμενα των συστημάτων πληροφορικής παρουσιάζουν ένα πολιτιστικό πανόραμα, με όλες σχεδόν τις μορφές δημιουργίας σε διάφορες χρονικές περιόδους του ελληνικού πολιτισμού, σε μικρότερο βαθμό, άλλων λαών και πολιτισμικών ενότητων. Ανάμεσα τους βρίσκονται ορισμένες από τις πιο αξιόλογες συλλογές Μουσείων και Παναθηναίων της χώρας μας, όπως του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου, του Μουσείου Μενανής, της Εθνικής Πναθηναίων, του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, του Ναυτικού Μουσείου, του Μουσείου Βούρμπου Ελευθερία της Πόλεως των Αθηνών, του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού και του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης στη Θεσσαλονίκη, και ακόμη σημαντικοί αρχαιολογικοί χώροι σε διάφορες περιοχές της χώρας μας. Ταυτόχρονα, αξιοποιούνται διάφορα ειδικά αρχεία, λιγότερο προσήα στο ευρύ κοινό: ιστορικά ή πολιτικά, τύπου φωτογραφικά, οπτικοακουστικά, κινηματογραφικά, θεατρικά, εθνογραφικά, λογοτεχνικά καθώς και τεκμηρία νεοελληνικής αρχιτεκτονικής. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν το αρχείο του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, το ίδρυμα του Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, το φωτογραφικό και οπτικοακουστικό αρχείο της ΕΡΤ, το αρχείο ελληνικού κινηματογράφου, τα θεατρικά αρχεία Εθνικού Θεάτρου, ΚΘΒΕ και ΔΗΠΕΘΕ Κομοτηνής, το λαογραφικό αρχείο Μελίνας Μερλέρ. Δεν λείπουν ακόμη τομείς όπως η ελληνική Λογοτεχνία,

τα θέματα τοπικής ιστορίας, οι πολιτισμικές και γεωγραφικές ενότητες, όπως για παράδειγμα ο θρακικός και ο επτανησιακός πολιτισμός ή ο ποταμικός ελληνισμός, η ναυτική κληρονομιά των Ελλήνων, από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα, η βυζαντινή μουσική, η προβιομηχανική τεχνολογία, η βιομηχανική αρχαιολογία, η νεοελληνική αρχιτεκτονική και τέχνη, ενώ δεν παραλείπει το φυσικό περιβάλλον.

2. Ως προς το είδος των εφαρμογών

Οι προγραμματισμένες εφαρμογές αντιπροσωπεύουν όλα τα στάδια επεξεργασίας της πολιτισμικής πληροφορίας, καλύπτοντας τόσο τις ανάγκες των ερευνητών όσο και τις απαιτήσεις του μεγάλου κοινού.

Τα σχεδιαζόμενα συστήματα πληροφορικής βασίζονται στην αποθήκευση και τη διάθεση ψηφιακών τεκμηρίων με τη μορφή πολυμέσων. Τα ψηφιακά τεκμήρια προέρχονται είτε από τη ψηφιοποίηση συλλογών στην κατοχή των φορέων είτε δημιουργούνται στο πλαίσιο της πρότασης, χωρίς απαραίτητα το υλικό να είναι στην κατοχή του φορέα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν θεματικές προσεγγίσεις, όπως η εφαρμογή με θέμα την «Κωνσταντινούπολη των Ελλήνων από τον 17ο έως τον 20ο αιώνα» από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, καθώς και οι συλλογές εικονικής πραγματικότητας, όπως η εφαρμογή «Αρχαία Αγορά των Αθηνών» του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού.

Ένα μεγάλο ποσοστό έργων αφορά στην ψηφιοποίηση και την ανάπτυξη συστημάτων διαχείρισης και τεκμηρίωσης συλλογών μουσείων, πινακοθηκών, αρχείων και συναφών πολιτισμικών φορέων. Μεγάλης κλίμακας προγράμματα, με πολλές χιλιάδες έργα από τα μουσεία, τις πινακοθήκες και τα αρχεία της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης που προαναφέρθηκαν, αλλά και πολυάριθμα ιδρύματα άλλων πόλεων, όπως η πινακοθήκη Αβέρωφ, το Μουσείο Κρητικής Εθνομουσικής στους Βάρους κ.ά. Στην κατηγορία αυτή αξίζει ακόμη να αναφέρουμε και τα σχεδιαζόμενα από την ΙΣΤ/ΕΠΙΚ πληροφορικού σύστημα για τα κινητά και ακίνητα ευρήματα του Μακεδονικού Ολύμπου, από τη νεολιθική εποχή ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση.

Σημαντικός αριθμός έργων με σκοπό την αξιοποίηση και την προβολή πολιτισμικού περιεχομένου αφορά στη δημιουργία ψηφιακών εκδόσεων, κυρίως για το ευρύ κοινό, είτε σε οπτικούς δίσκους είτε στο διαδίκτυο. Αρκστά από τα προαναφερθέντα μουσεία έχουν προβλέψει, εκτός από την ψηφιακή τεκμηρίωση, και την ανάπτυξη ψηφιακών εκδόσεων για το ευρύ κοινό σε διάφορα μέσα, και συνήθως σε περισσότερες από δύο γλώσσες, όπως το Μουσείο Μπενάκη, το Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, το Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεσοβυζαντινών Μνημείων και το Τεχνολογικό Ίδρυμα στη Θεσσαλονίκη. Στην κατηγορία αυτή, το πιο μεγαλόπλοιο έργο σχεδιάζεται από τον Οργανισμό Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού (ΟΠΕΠ), που αναπτύσσει DVD-ROM για δεκαπέντε επιλεγμένα Μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, διαθέσιμα σε τέσσερις γλώσσες. Μεταξύ τους βρίσκονται το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο της Αθήνας, το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη, και οι αρχαιολογικοί χώροι της Ακρόπολης, των Δελφών, της Ολυμπίας, της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου κ.α.

Σε αντίθεση με τις πολιτισμικούς φορείς, που φαίνεται πως προτιμούν τις εκδόσεις σε οπτικούς δίσκους και το διαδίκτυο, ο ΟΠΕΠ προτιμάει πλατφόρμες και μέσα για την οργανωμένη προβολή μουσείων και αρχαιολογικών χώρων. Συγκεκριμένα, πρόκειται να υλοποιηθούν συστήματα πληροφορικής επισκεπτών σε δεκαπέντε επιλεγμένα μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, που σε αρκετές περιπτώσεις αποτελούν και θέμα των εκδόσεων σε DVD-ROM. Το φιλόδοξο και ολοκληρωμένο πρόγραμμα το ΟΠΕΠ συμπληρώνει η ανάπτυξη κινητών μονάδων πληροφορικής (PDA) των επισκεπτών σε 35 μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, που, όπως και τα υπόλοιπα συστήματα και εκδόσεις, θα διατίθενται σε πολλές γλώσσες. Συστήματα πληροφορικής και εξεύθυνσης των επισκεπτών σχεδιάζει επίσης το Μουσείο Σολωμού και Επικρατών Ζακύνθου στη Ζάκυνθο.

Μεγάλη απήχηση γνωρίζουν επίσης οι ψηφιακές εκδόσεις στο διαδίκτυο. Για τον παλιό μας πλέον γνήριμο, τον κόμβο Ουδισάειο του ΥΠΠΟ, έχει ήδη σχεδιαστεί νέα, αναβαθμισμένη έκδοση, που θα διατεθεί προσεχώς. Από τα νέα έργα, σημειώνουμε την πρόταση δημιουργίας πύλης με θέμα την αρχαία ελληνική τεχνολογία από το Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, τις ενδιάμεσες προτάσεις για την ανάπτυξη «Εγκυκλοπαιδείας Ελληνικού Πολιτισμού» και πολιτιστικής πύλης για το Αιγαίο από το Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, τη δημιουργία κόμβου πληροφορικής για τον κινηματογράφο από το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης και το σχέδιο πολυγλωσσού ιστότοπου για την παρουσίαση του έργου του Κ.Π. Καβάφη.

Τέλος, στην κατηγορία αυτή εξωχρίζουν δυο συστήματα πληροφορικής για το ευρύ κοινό, που σχεδιάζονται για το διαδίκτυο από αξιολογικά ερευνητικά ιδρύματα, αξιοποιώντας με τον καλύτερο τρόπο την επιστημονική πληροφορία, που συγκεντρώνεται στο πλαίσιο συστηματικής ερευνητικής δραστηριότητας. Πρόκειται για τις ψηφιακές βιβλιοθήκες «Πανδέκτης: Ψηφιακές Θησαυρούς πρωτογενών τεκμηρίων ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού» με τη συνεργασία των τριών ιστορικών νοσημάτων του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Ελληνικής και Ρωσικής Αρχαιότητας, Βυζαντινών και Νεοελληνικών Ερευνών και «Ψηφιακή Κρήτη - Μεσογειακές Πολιτισμικές Διαδρομές» του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών.

3. Ως προς τη δημιουργία υποδομών και την απόκτηση τεχνογνωσίας

Οι σημαντικές αυτές επενδύσεις δεν θα είχαν αξία χωρίς τη δημιουργία υποδομών και την απόκτηση τεχνογνωσίας, που αφενός θα εξασφαλίουν την εξέλιξη των σχεδιαζόμενων εφαρμογών και αφετέρου θα διευκολύνουν την ανάπτυξη νέων συστημάτων στο μέλλον. Σε ορισμένα συγκεκριμένα έργα, εκτός από την ψηφιοποίηση και την ανάπτυξη συστημάτων τεκμηρίωσης, προγραμματίζεται από τους φορείς και η ίδρυση ειδικού Κέντρου Τεκμηρίωσης για τη συστηματική υποστήριξη των εργασιών, όπως στην περίπτωση του Μουσείου Φωτογραφίας Θεσσαλονίκης, ή σε συνδυασμό με τη συτήρηση των τεκμηρίων, όπως προβλέπεται από την Εθνική Λυρική Σκηνή.

Ακόμη, ένας μικρός αριθμός έργων αφορά στον καθορισμό των προτύπων ψηφιοποίησης, τεκμηρίωσης και δημοσίευσης του ψηφιακού περιεχομένου και την ανάπτυξη κατάλληλων μεθόδων («καλές πρακτικές»), ύστερα από μελέτη στον ήδη υπάρχοντα και σύμφωνα με τις σχετικές συστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, την πρωτοβουλία αναλαμβάνουν οι φορείς που αναπτύσσουν εφαρμογές πάνω στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο και η τεχνογνωσία αυτή τους είναι απαραίτητη για την υλοποίηση του έργου. Για το λόγο αυτό, το Ινστιτούτο Ερευνών Μουσικής και Ακουστικής, εκτός από τις σχεδιαζόμενες ψηφιακές εκδόσεις για την προβολή του Ελληνικού Μουσικού Πολιτισμού, μελετά και τις προδιαγραφές ψηφιοποίησης, διαχείρισης και διάθεσης ηχητικών και μουσικών αρχείων και τεκμηρίων.

Τα πρότυπα για τα στάδια απόκτησης, επεξεργασίας και διάθεσης της πολιτισμικής πληροφορίας σε ψηφιακή μορφή μελετά το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. Άλλοι φορείς εξετάζουν μόνον ορισμένα στάδια, όπως τις τεχνολογικές ψηφιοποιήσεις (Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης), τα πρότυπα ψηφιοποίησης και διατήρησης της ψηφιακής πληροφορίας (Εργαστήριο Πληροφορικών Συστημάτων Υψηλών Επιδόσεων Πανεπιστημίου Πατρών), τις ρυθμίσεις για την προστασία και τη διαχείριση των πνευματικών δικαιωμάτων των ψηφιακών έργων (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο) ή τα πρότυπα τεκμηρίωσης της πολιτισμικής πληροφορίας (Κέντρο Πολιτισμικής Πληροφορικής του Ινστιτούτου Πληροφορικής του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Ερευνας Κρήτης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου).

Θερμές ευχαριστίες στις κ.κ. Ζωή Μεταξιώτου και Μαρία Θρουβόλα, Τμήμα Πληροφορικής Μουσείου Μπενάκη, και τους κ.κ. Γιώργο Λιόντο, Διευθυντή Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων ΥΠΠΟ και Γιώργο Καλαμαρά, Διευθυντή Ψηφιακών εφαρμογών του ΟΠΕΠ.

Σημειώσεις

1. Τεχνικό δελτίο μετρου 1.3., Συμπληρωματικό προγραμματισμού (18/11/2004), 2 (http://www.infosociety.gr/content/downloads/2c_metro1.3_2005.pdf)
2. Ε.Π. «Πολιτισμός 2000-2006». Ενδιάμεση έκθεση αξιολόγησης (Οκτώβριος 2003), Σύνοψη, σ. 7 (http://epa.culture.gr/epk/epk/«Ανακοινώσεις»/).
3. Βλ. Αρχαιολογία και Τέχνες, 81, Δεκεμβρίου 2001, Αρχαιολογία, σ. 147-148.
4. Τεχνικό δελτίο μετρου 1.3., Συμπληρωματικό προγραμματισμού (18/11/2004), σ. 3 (http://www.infosociety.gr/content/downloads/2c_metro1.3_2005.pdf)
5. Στο ίδιο, σ. 5-7.
6. Στο ίδιο, σ. 3.

Επικοινωνία: στη διεύθυνση του περιοδικού ή <kcharatz@adol.com>.

Τη στήλη της Πληροφορικής επιμελείται η Κατερίνα Χαρατζοπούλου
Αρχαιολόγος ειδικευμένη στην Τεκμηρίωση